

ПОМНІКІ НАРОДНАЙ ПАМЯЦІ Ў ТРЫЛОГІІ ЯКУБА КОЛАСА «НА РОСТАНЯХ»

Сцвярджаючы, што «Трылогія Я. Коласа «На ростанях» – твор з незвычайна вялікім ахопам жыццёвых з’яў» [1, 220], даследчыкі звычайна мелі на ўвазе перш за ўсё паказ прадстаўнікоў усіх сацыяльных колаў тагачаснага (пачатак XX ст.) беларускага грамадства і сацыяльна-гістарычныя змены ў ім. Пад гэтай шырынёй ахопу мелася на ўвазе таксама і прырода, але ёй адводзілася амаль службовая роля. Між тым прырода ў трылогіі паўстае з неменшай паўнатой, раскрываючы сваю прыгажосць, «салодкую паэзію» (па словах Л. М. Талстога) у самых разнастайных паўсядзённых праявах. Усе поры года – вясна, лета, восень, зіма (і ўсе не адзін раз), – гадзіны сутак, амаль усе геаграфічныя часткі Беларусі (перш за ўсё Палессе, Случчына, Наднямонне), асноўныя прыродныя аб’екты – лес, поле, рака ў розных іх станах, самыя разнастайныя ландшафты, «ачалавечаны», «акультураны» гарадскі пейзаж – усё знаходзіць сваё месца на старонках трылогіі, адыгрываючы ролю зусім не службовую, а часта вызначальную ў агульнай канцэпцыі твора.

Адным з галоўных аспектаў у трылогіі з’яўляецца таксама культура памяці, авалоданне героем культурнымі набыткамі нацыі. Ужо з першых старонак рамана намячаецца імкненне А. Лабановіча «бліжэй стаць да народа», сур’ёзна ўрасці ў глебу самабытнай народнай культуры, з якой ён быў звязаны самымі кроўнымі, роднаснымі сувязямі, перш за ўсё сваім сялянскім паходжаннем і маленствам, якое правёў на ўлонні прыроды.

Цікавасць А. Лабановіча да вусна-паэтычнай народнай творчасці была ў многім цікавасцю да язычніцкай культурнай спадчыны, так моцна звязанай з навакольнай прыродай. Але прырода захоўвае і помнікі гісторыі. У апошні час у мастацтвазнаўстве, літаратуразнаўстве ўсталёўваецца, на наш погляд, плённая традыцыя разглядаць час, адноўлены ў літаратуры і архітэктуры, паралельна і тыпалагічна, а таксама абавязкова ў сувязі з навакольным асяроддзем, з чаго выводзяцца важныя стылёвыя заканамернасці [2]. Напрыклад, храмы Старажытнай Русі (у Чарнігаве, Уладзіміры, Кіеве) шмат могуць растлумачыць у тым пачуцці прыроды, якое паказана так самабытна ў «Слове пра паход Ігаравы». І ў гэтым трылогіі знаходзіць месца «агістарычаны» час – час з апазнавальнымі знакамі падзей, вельмі арганічна ўключанымі ў аповед. Адзін з такіх помнікаў народнай памяці – Яшукова гара, паданне пра якую расказвае дзядзька Раман Лабановічу падчас ад’езду таго з Цельшына. Курган – гэта як бы «мадэль далягляду». Акадэмік Б. А. Рыбакоў піша: «Авалоданне прасторай адбілася ў ідэі далягляду, выяўленнем якога стаў курган. Курган – гэта мадэль бачнага свету, акрэсленага колам далягляду» [15, 233]. Вядома, дадзенае меркаванне мелася на ўвазе Я. Коласам, і ўсё ж паказальна, што курган з’явіўся менавіта ў

пачатку другой кнігі, у якой Лабановіч выходзіць на шырокія прасторы грамадскай дзейнасці.

Некалі і на беразе Нёмана, у раёне Мікуціч, быў курган, «магіла забітых на вайне са шведамі салдат» [1, 612]. У высокім рачным беразе знаходзілі чалавечыя чарапы і косці. Са шведамі звязана таксама і гісторыя грэблі, на асушэнне якой Лабановічу так і не ўдалося падняць сялян: «Колісь тут быў мост. Мост гэты быў знішчаны ў часе Шведскага Палення. Жыве яшчэ ў памяці людзей вайна са шведамі. Нават імя сваё мае ў вуснах народа – Шведскае Паленне. Вось і спалілі тады шведы мост. Вялікія бойкі адбываліся тут... Такая легенда звязвалася з грэбляю і з даўнейшым мастом, што быў на месцы яе» [4, 252].

«Дзіўнае ўражанне аказваў» на Лабановіча і манастыр XVI ст. недалёка ад Пінска, «будзячы ў памяці падзеі гістарычнага мінулага, змаганне двух веравызнанняў, з якіх ніводнае не зрабіла людзей шчаслівымі» [4, 360]. Вельмі суровы і пануры на выгляд манастыр здаваўся непадкупным вартавым аджыўшых рэлігійных традыцый мінулых стагоддзяў. У каменнях манастыра быццам матэрыялізавалася шматвяковая гісторыя краю, вось чаму гэты сімвал гістарычных драм на фоне прастораў пінскага Палесся і рабіў такое моцнае ўражанне: «Яго парталы паважна разгортваюцца на фоне ружова-яснага неба, і нельга не заглядзецца на яго» [4, 360]. І не выпадкова гмах манастыра не толькі будзіў памяць пра мінулае, але і дзіўным чынам нітаваўся з думкамі пра будучае, дзе ён стане сведкам «новага змагання за новы парадак жыцця, дзе на першым плане будуць рэальныя інтарэсы людзей» [4, 360].

Мінулае і іншымі спосабамі ўключана ў агульную сюжэтную структуру твора. Так, даволі часта прыгадваюцца героямі гады вучобы, сябры па семінарыі, прыводзяцца расказаныя рознымі персанажамі, у тым ліку і самім Лабановічам, выпадкі з жыцця. Турсевіч апавядае галоўнаму герою пра кантралёра на чыгунцы і пра лісу, забітую ў капліцы, а Лабановіч у гарачым выказванні пра нацыянальную годнасць беларусаў для пацвярджэння сваіх слоў прыводзіць расказ пра знаёмага настаўніка, які не прызнаў пры гасцях сваю маці-сялянку. Ён таксама расказвае землякам розныя цікавыя эпізоды з жыцця цельшынскіх сялян, Ядвісі і Габрыньцы – паданне пра стварэнне Богам Палесся, у астрозе – прытчу-казку і г.д. Старожка Мар'я расказвае гісторыю Ядвісінай маці, а семінарскі сябра Алешка – пра свайго продка-драгуна. Шмат апавяданняў-былічак, прычым абавязкова звязаных з прыродай, прыводзіцца ў главах, у якіх гаворыцца пра зняволенне Лабановіча ў астрозе. Да мінулага адносяцца песні, якія даюцца ў тэксце, нават прыказкі і афарызмы, а таксама частыя цытаты з розных кніг (Біблія, А. Пушкін, М. Гогаль, І. Крылоў, Ф. Ніцшэ, І. Тургенеў, Ф. Дастаеўскі, Л. Талстой, Г. Ібсен і інш.), аўтарскае апавяданне пра цельшынскіх дзядоў і г. д. Зрэшты, аўтар не ў сілах утрымацца ад прамога ўмяшання ў тэкст, што ўносіць яшчэ адзін цікавы момант у часавыя адносіны твора: «Колісь, яшчэ ў дні юнацтва, мяне зачароўвалі прасторы зямлі з іх шматлікімі гаманкімі дарогамі, шырокімі і вузкімі, роўнымі і крывымі,

наабапал якіх сям-там вынікалі купчастыя ліпы, стромкія таполі або старыя кучаравыя хвоі. Мяне вабілі неакрэсленыя далечы, маўклівыя і мудрыя ў сваёй задумлёнасці... Нічога цікавейшага на свеце не было тады для мяне, як прыўзняць заслону сінечы і зазірнуць за яе рубяжы. Там, думалася, я знайду ўсе адказы на пытанні, пазнаю таямніцы жыцця... З таго часу шмат прайшло гадоў. Многа дарог перамералі мае ногі... Новыя прасторныя дарогі расчыніліся перад нашымі народамі. І не гасне нястомнае жаданне зірнуць за заслону заўтрашніх дзён» [1, 541].

Уся трылогія, асабліва трэцяя яе частка, накіравана ў будучае. Тут Я. Колас выступае паслядоўнікам цудоўных традыцый рускай класічнай літаратуры, і як у М. Гоголя «птушка-тройка», як у А. Блока «стэпавая кабыліца», так і ў беларускага класіка сімвалам імкнення ў будучае з'явіўся вобраз дарогі.

Жыццё ў трылогіі паўстае як вечны, няспынны рух наперад. У руху не толькі героі, але і прырода. Калі ў першай кнізе лясы падкрэслена глухія і маўклівыя, то, як быццам, па кантрасце, наступныя пейзажы больш светлыя, больш вясёлыя. У трэцяй кнізе пашыраюцца не толькі рамкі месца дзеяння, прасторы зямлі становяцца ўсё больш адкрытымі і неабсяжнымі, ландшафты асветлены сонцам і як быццам празрыстыя, а апісанні прыродных працэсаў заўсёды дынамічныя: пейзажы часта змяняюцца, і сама прырода паказана часцей за ўсё ў бурных сваіх праявах (бура зімой, навальніца летам) або ў пераходных станах, калі адна пара года змяняе другую. Пейзажныя замалёўкі непасрэдна звязаны са стварэннем пэўнай гістарычнай атмасферы, з прадчуваннем будучых грамадскіх змен. Бываюць перыяды, калі мы яўна чуем рух часу, яго крутыя павароты. Але бываюць гады, калі час як бы маўчыць. Аднак і гэта маўчанне часу, гэту музыку паўзы, музыку пераходнага перыяду Я. Коласу ўдалося ўлавіць.

ЛІТАРАТУРА

1. *Колас Якуб*. Зб. тв.: У 14 т. Мн., 1975. Т. 9
2. *Лихачев Д. С.* Поэзия садов. Л., 1982.
3. *Лихачев Д. С.* Земля родная. Л., 1983.
4. *Навуменка І. Я.* Якуб Колас. духоўны воблік героя. Мн., 1981.
5. *Рыбаков Б.* Язычество древних славян. М., 1981.